

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Гуманітарно-педагогічний факультет

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

соціальної роботи та реабілітації

доктор педагогічних наук, професор

_____ Ірина СОПІВНИК

“ _____ ” _____ 2025 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

«Соціальна профілактика домашнього насильства серед молоді»

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Гарант освітньої програми

доктор пед. наук, професор

Інна ОСАДЧЕНКО

(підпис)

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи

асистент

Вікторія БУДЕГАЙ

(підпис)

Виконала

Катерина КУЗЬМЕНКО

(підпис)

КИЇВ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
соціальної роботи та реабілітації
доктор педагогічних наук, професор
_____ Ірина СОПІВНИК
“ ____ ” _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студенту

_____ Кузьменко Катерині Михайлівні _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Спеціальність _____ 231 «Соціальна робота» _____

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи **«Соціальна профілактика домашнього насильства серед молоді»**

затверджена наказом ректора НУБіП України від «8» квітня 2025 р.
№ 581 «С».

Термін подання завершеної роботи на кафедру «20» травня 2025 р.

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: державні документи, посібники, словники, довідники, методична, наукова література, публікації щодо теми дослідження.

Перелік питань, які потрібно розробити:

- з'ясувати сутність поняття «домашнє насильство серед молоді» у контексті соціальної роботи;
- охарактеризувати види та прояви домашнього насильства серед молоді;
- здійснено діагностику рівнів обізнаності молоді про домашнє насильство;
- обґрунтувати та апробувати програму соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді.

Дата видачі завдання «14» вересня 2024 р.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи _____ Вікторія БУДЕГАЙ
(підпис)

Завдання прийняла до виконання _____ Катерина КУЗЬМЕНКО
(підпис)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота на тему «Соціальна профілактика домашнього насильства серед молоді» має таку структуру: 1) картку кваліфікаційної бакалаврської роботи; 2) титульний аркуш; 3) завдання до виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи; 4) реферат; 5) зміст; 6) вступ; 7) основну частину (III розділи); 8) загальні висновки; 9) список використаних джерел; 10) додатки. У роботі подано 1 додаток, 6 рисунків та 4 таблиці. Список використаних джерел складає 33 позиції. Загальний обсяг бакалаврської кваліфікаційної роботи 59 сторінок.

У першому розділі «Теоретичні основи профілактики домашнього насильства серед молоді» розглянуто базові поняття, пов'язані з домашнім насильством, зокрема його визначення та суть. Проаналізовано основні причини виникнення насильства у молодіжному середовищі та його наслідки для фізичного і психічного здоров'я. Окрему увагу приділено класифікації видів домашнього насильства та їх проявам у сучасному суспільстві.

Другий розділ «Діагностика рівнів схильності до домашнього насильства серед молоді» містить обґрунтування методики та організації дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на вивчення рівнів схильності молоді до домашнього насильства. У цьому розділі представлено результати діагностичного дослідження рівнів обізнаності молоді про домашнє насильство.

Третій розділ «Експериментальна робота з перевірки ефективності програми профілактики домашнього насильства серед молоді» присвячено обґрунтуванню та впровадженню профілактичної програми, спрямованої на зниження рівня схильності молоді до домашнього насильства. У розділі описано етапи реалізації програми та методи її оцінювання. Також проаналізовано результати експериментальної роботи, що підтверджують ефективність запропонованих заходів профілактики.

Ключові слова: домашнє насильство, профілактика домашнього насильства, соціальна профілактика, соціальний працівник, молодь, програма профілактики домашнього насильства.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД МОЛОДІ	9
1.1. Поняття домашнього насильства у соціально-педагогічній літературі.	9
1.2. Види домашнього насильства серед молоді	13
<i>Висновки до першого розділу</i>	22
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД МОЛОДІ	23
2.1. Соціальна профілактика домашнього насильства серед молоді	23
2.2. Діагностика рівнів обізнаності молоді про домашнє насильство.....	27
<i>Висновки до другого розділу</i>	35
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД МОЛОДІ	36
3.1. Обґрунтування та реалізація програми соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді	36
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів експериментальної роботи	44
<i>Висновки до третього розділу</i>	48
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема домашнього насильства залишається актуальною й гострою соціальною проблемою, яка негативно впливає на фізичне, психологічне та емоційне благополуччя особистості. Особливої уваги ця проблема набуває у молодіжному середовищі, оскільки молоді люди через брак життєвого досвіду, правової обізнаності та недостатньо сформовані навички самозахисту є вразливими до потрапляння в ситуації насильства або ж до відтворення насильницьких моделей поведінки у власному житті. Зростання кількості випадків домашнього насильства у сучасному суспільстві вимагає своєчасного виявлення причин цього явища та активізації превентивної роботи з молоддю.

У цьому контексті важливого значення набуває соціальна профілактика, зокрема в освітньому середовищі, де формуються основи особистісного розвитку, міжособистісних взаємин і соціальної відповідальності. Ефективна профілактична діяльність має бути спрямована на підвищення рівня обізнаності молоді щодо форм домашнього насильства, їхніх прав і механізмів захисту, а також на розвиток навичок конструктивного спілкування, саморегуляції та ненасильницької поведінки.

Упродовж останніх десятиліть проблема домашнього насильства набула широкого суспільного розголосу та перестала сприйматися як соціально допустиме явище. Вона визнана серйозною загрозою соціальній стабільності, яка має комплексний вплив на життя людини, спричиняє численні соціальні дисфункції та транслюється з покоління в покоління. Суспільство все більше усвідомлює необхідність не лише карати винних, а й працювати над реабілітацією постраждалих, а також із самими кривдниками – з метою зниження рецидивів та запобігання повторним випадкам насильства.

Актуальність проблеми підтверджується офіційною статистикою. За даними Офісу Генерального прокурора, у перші п'ять місяців 2024 року зареєстровано 1 521 кримінальне провадження за ст. 126-1 ККУ «Домашнє

насильство», що на 36% більше, ніж за аналогічний період 2023 року, коли було відкрито 1 121 справу. Для порівняння, у 2021 році за цей період було 1 343 провадження. Із загальної кількості справ до суду надійшло 968 [18].

Проблема домашнього насильства активно досліджується представниками різних наукових дисциплін – права, соціальної роботи, педагогіки, психології, соціології. Серед українських і зарубіжних науковців, які зробили вагомий внесок у дослідження цього явища, варто відзначити О. Бондаренко, І. Вітковську, М. Потапенка, Т. Малиновську, Л. Шевченко, Я. Юрків, О. Стрельник, І. Когута, О. Харитонову, І. Трубавіну, С. Кириленка, О. Міщенко та інших. Їхні праці розглядають питання правового регулювання, механізмів захисту, соціальної реабілітації та ефективності профілактичних програм.

Однак, попри наявні дослідження, домашнє насильство серед молоді в умовах сучасних соціальних трансформацій потребує подальшого вивчення. Війна, економічна криза, соціальна нестабільність, втрата житла чи родичів, переїзди – всі ці чинники збільшують психологічну напругу в сім'ях і підвищують ризик насильницької поведінки. Особливо небезпечно, коли молодь зростає в таких умовах, сприймаючи насильство як норму.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки та впровадження комплексних програм соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді, які сприятимуть формуванню ціннісних орієнтирів здорових, рівноправних і безпечних стосунків у сім'ї та суспільстві.

Мета дослідження: розробити та експериментально перевірити ефективність програми соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

- з'ясувати сутність поняття «домашнє насильство серед молоді» у контексті соціальної роботи;
- охарактеризувати види та прояви домашнього насильства серед молоді;
- здійснено діагностику рівнів обізнаності молоді про домашнє насильство;

– обґрунтувати та апробувати програму соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді.

Об’єкт дослідження – соціальна профілактика домашнього насильства серед молоді.

Предмет дослідження – програма профілактики домашнього насильства серед молоді.

Методи дослідження. На різних етапах дослідження було використано такі методи: *теоретичні*: аналіз наукових джерел з проблеми домашнього насильства серед молоді; методи порівняння, систематизації, класифікації та узагальнення отриманих теоретичних і практичних даних, що сприяли уточненню змісту поняття «домашнє насильство серед молоді» та обґрунтуванню напрямів соціальної профілактики; *емпіричні*: опитування (анкетування) молоді з метою діагностики рівня поінформованості про домашнє насильство, ставлення до проблеми та визначення потреб у профілактичній роботі.

Практична значущість кваліфікаційної роботи полягає у розробці та аналізі ефективності програм для профілактики домашнього насильства серед молоді. Робота охоплює детальний опис методик дослідження, включаючи спеціальні анкетування, для оцінювання рівня обізнаності щодо проблеми домашнього насильства, формування навичок безпечної поведінки, розвиток емоційного інтелекту та вміння будувати здорові міжособистісні стосунки, а також аналіз результатів експерименту, що допомогло визначити ефективність запропонованих методів у покращенні рівня обізнаності молоді.

Апробація результатів бакалаврського дослідження. Основні теоретичні положення, висновки та практичні результати дослідження обговорювалися та доповідалися на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Роль молоді у розвитку АПК України» (м. Київ, 15-16 квітня 2025 року) та опубліковано тези «Соціальна профілактика домашнього насильства серед молоді».

Структура роботи. Бакалаврська робота складається з вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел та додатка. Загальний обсяг – 59 сторінок, із них основного тексту 50 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД МОЛОДІ

1.1. Поняття домашнього насильства у соціально-педагогічній літературі

Сім'я традиційно вважається головним осередком суспільства, який формує духовні, світоглядні та моральні якості людини. В ідеалі сім'я повинна бути осередком любові, взаємоповаги і підтримки. Проте, в сучасних умовах економічної нестабільності, соціальних викликів, кризових явищ інститут сім'ї зазнає суттєвих змін. Втрата моральних цінностей, напруга у стосунках, зовнішні чинники можуть спричиняти внутрішньосімейні конфлікти, що, у свою чергу, створює умови для проявів насильства.

Насильство в сім'ї виступає однією з найгостріших соціальних проблем, яка зачіпає різні верстви населення, незалежно від віку, статі та матеріального становища. Для нього характерні системність, контроль і тиск, спрямований на одного або кількох членів сім'ї. Наслідки такого явища мають руйнівний вплив на окремих членів сім'ї та суспільство в цілому, сприяють відтворенню моделей насильницької поведінки в майбутніх поколіннях.

Домашнє насильство в Україні залишається серйозною соціальною проблемою, яка з кожним роком набуває дедалі більшої актуальності. Згідно з аналітичним оглядом, оприлюдненим платформою Opendatabot у грудні 2024 року, в Україні зафіксовано 2777 кримінальних проваджень за статтею 126-1 Кримінального кодексу України «Домашнє насильство», що на 5% більше, ніж у 2023 році, і на 17% більше, ніж у 2021-му. Така тенденція свідчить про зростання як кількості випадків насильства, так і рівня їх фіксації.

Переважає більшість постраждалих – це жінки (76%) [30], однак останніми роками спостерігається помітне збільшення кількості звернень від чоловіків, особливо осіб літнього віку. Особливо тривожним є той факт, що кожне третє звернення щодо домашнього насильства стосується людей віком від 60 років. За

дев'ять місяців 2024 року до гарячої лінії надійшло 9,8 тисячі звернень від літніх людей, що вже перевищує аналогічний показник за весь 2021 рік (9,3 тис.). Пік кримінальних проваджень зафіксовано у січні 2024 року – відкрито 435 справ, що співпадає з періодом новорічних свят, що традиційно супроводжується підвищеним рівнем напруження у родинах та зловживанням алкоголем. Водночас 85% справ завершуються врученням підозри, а 80% передаються до суду, що свідчить про поступове посилення відповідальності та реагування на випадки домашнього насильства.

Протягом історичного розвитку суспільства проблема домашнього насильства вирішувалась з урахуванням типу правових систем, політичних режимів та певних історичних умов. Незважаючи на те, що сім'я є первинним та основним осередком суспільства, тривалий час питання насильства у родині не підлягало широкому обговоренню, а тим більше не йшла мова про необхідність пошуку шляхів вирішення даної проблеми. Це пояснюється тим, що сімейні відносини у слов'янській ментальності залишаються, як правило, закритими для суспільного нагляду і втручання, регламентуючись здебільшого нормами моралі, звичаями і традиціями.

З метою глибшого розуміння проблеми домашнього насильства важливо проаналізувати її історичне підґрунтя, а також змістовне наповнення самого поняття. Різноманітні науки досліджують різні аспекти домашнього насильства, неадекватної поведінки в сім'ї та повсякденному житті. Право, соціальна робота, педагогіка та психологія розглядають це явище через призму власних принципів, методів, механізмів та інструментів, що дозволяє комплексно оцінювати проблему та шукати ефективні шляхи її подолання.

Вагомий внесок у дослідження проблеми домашнього насильства та його попередження здійснили такі сучасні вітчизняні науковці як О. Бондаренко [3], І. Ботнарєнко [31], Т. Малиновська [14], Ю. Оніщик [17], І. Дідух [9], О. Стрельник [25], І. Когут [13], О. Харитонова [29], І. Андрусак [1], А. Баран [2], С. Кириленко [12], О. Міщенко [16] тощо.

Дослідниця О. Бондаренко стверджує, що домашнє насильство є найменш помітною формою насильства, яка часто не розпізнається навіть самими жертвами [3]. Привертає увагу визначення поняття «домашнього насильства» І. Вітківської та М. Потапенко, які трактують його як «один із різновидів насильства (фізичного, психологічного, сексуального, економічного), яке відрізняється від інших проявів тим, що коїться близькими один до одного людьми (родичами або членами сім'ї), які мають тісні стосунки – кровні, емоційні, шлюбні, інтимні, господарські тощо» [11].

Науковиця Т. Малиновська визначає домашнє насильство як «акти умисного систематичного вчинення протиправного впливу на близьких людей, які здійснюються проти їхньої волі, з метою надбання влади і контролю над ними, що призводить до різного роду страждань, розладів здоров'я, емоційної залежності чи погіршення якості життя потерпілої особи» [14].

Викликає науковий інтерес визначення поняття Л. Шевченко, яка зазначає що «домашнє насильство – це не лише фізичні побої. Воно може набирати різних форм, включаючи фізичне, психологічне, економічне, сексуальне та навіть духовне насильство. Кожна з цих форм є порушенням прав людини, оскільки обмежує свободу, безпеку та гідність людини» [10].

Щодо визначення домашнього насильства, вказане питання регулюється низкою нормативно-правових актів, зокрема:

1) *Стамбульською конвенцією*, яку Україна ратифікувала 20 червня 2022 року і яка набрала чинності для України 01 листопада 2022 року під домашнім насильством розуміють всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні [22].

2) *Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»* згідно з яким «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність)

фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [20].

3) *Кримінальним Кодексом України*, в який нещодавно внесли зміни, згідно з якими домашнє насильство нині є злочином. Раніше домашнє насильство здебільшого вважалось адміністративним правопорушенням, яке передбачало мінімальні санкції у вигляді штрафу чи громадських робіт. Проте зміни, які були ухвалені 15 грудня 2021 року та набули чинності 11 січня 2022 року, стали важливим кроком у зміні правового підходу. Зараз домашнє насильство вважається тяжким злочином [19].

Отже, домашнє насильство є серйозним соціальним явищем, яке порушує основні права і свободи людини в сімейних відносинах. Воно проявляється в різних формах агресії та контролю однієї особи над іншою, що призводить до фізичних, психологічних та соціальних наслідків для жертв. Важливою характеристикою домашнього насильства є його прихований характер, оскільки жертви часто не звертаються за допомогою через страх, сором чи суспільні стереотипи.

1.2. Види домашнього насильства серед молоді

Домашнє насильство є складним та багатогранним явищем, яке проявляється в різних формах і може мати різні наслідки для жертв. Кожна форма насильства має свої особливості, але їх об'єднує одна спільна характеристика – порушуються права та свободи жертв, що призводить до серйозних соціальних, психологічних та фізичних наслідків.

Важливість розуміння видів домашнього насильства полягає в тому, що кожна форма потребує окремого підходу до профілактики та правового захисту жертв. Знання видів насильства дозволяє не тільки ефективно виявляти випадки агресії в сім'ях, але й створювати стратегії допомоги та підтримки жертв, а також запобігання повторним випадкам насильства. Розглянемо основні форми домашнього насильства більш детально.

У чинному Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» виділяють чотири основні види домашнього насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне [20]. Більшість дослідників також розрізняють ці види насильства, приділяючи увагу їх специфіці в різних контекстах. Зокрема, О. Варченко досліджує економічне насильство, зосереджуючись на особливостях і механізмах його впливу в молодих парах [5]. І. Когут акцентує увагу на психологічному насильстві, особливо в молодих сім'ях, тоді як О. Стрельник вивчає сексуальне насильство в контексті домашнього насильства серед молоді [13; 25]. Я. Юрків аналізує як психологічне, так і сексуальне насильство, розкриваючи їх різноманітні прояви [33]. О. Харитонova розглядає психологічне насильство детальніше, виокремлюючи такі форми, як газлайтинг, віктимблеймінг, бодішеймінг і стоуволінг [29].

Аналізуючи поняття *фізичного насильства*, його характеризують як «форму домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості,

залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру» [20].

Фізичне насильство в сім'ї має різні форми прояву, які варіюються від легких тілесних ушкоджень до серйозних правопорушень, таких як незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв або вбивство. Такі дії є проявами фізичного домінування одного з членів родини над іншими, при цьому насильник часто залишається непокараним через відсутність звернень до правоохоронних органів або через страх жертви.

Фізичне насильство в родині також має і гендерну спрямованість. У суспільствах, де насильство між статями набуває культурних форм, фізичне насильство часто сприймається як прояв чоловічої домінантності та агресивності, і вважається частиною «нормального» життя, де чоловіки мають «право» контролювати своїх партнерів через насильство.

Досить часто фізичне насильство спрямоване проти жінок, які стають жертвами агресії у сімейних парах, які вважаються благополучними. У таких сім'ях, де є діти, зовні вони дотримуються соціальних стандартів і норм. Жінки, які піддаються домашньому фізичному насильству, часто мають надмірне терпіння, що призводить до багаторазового прощення агресора. Таке терпіння може бути викликане страхом перед економічною скрутою, бажанням зберегти сім'ю заради дітей, страхом соціального осуду і втрати поваги.

Фізичне насильство включає не лише удари чи побиття, а й більш тонкі форми агресії, такі як поштовхи, укуси, навмисне заподіяння тілесних ушкоджень, а також психологічне насильство, наприклад, погрози чи демонстрація агресії без фактичного фізичного контакту (замахи, удари по предметах). Також до фізичного насильства відносять педагогічне нехтування, коли батьки відмовляються надавати необхідну медичну допомогу хворій дитині або ігнорують її потреби [28].

Дослідження фізичного насильства серед підлітків є особливо важливим, оскільки його наслідки відчуються в ранньому віці. Понад 70% підлітків з

девіантною поведінкою зазнавали фізичного насильства, причому однаково потерпають від нього як хлопці, так і дівчата. Однак існує гендерна різниця в природі насильства: дівчата частіше зазнають насильства в сім'ї, а хлопчики – поза нею. Дівчата, як правило, стають жертвами насильства в молодшому віці, до підліткового віку, тоді як хлопчики стають жертвами насильства вже в підлітковому віці.

Фізичне насильство в сім'ї може передаватись із покоління в покоління. У дітей, які зазнали насильства, психологія насильства часто стає частиною їх власного «Я». Вони можуть почати проявляти таку ж жорстокість по відношенню до оточуючих, як з ними поводитися в дитинстві. Дослідження показують, що батьки, які використовують методи фізичного покарання, часто самі походять із неблагополучних сімей, де також зазнавали насильства. В результаті фізичні покарання дітей можуть практикуватися в сім'ї протягом кількох поколінь, що створює спотворене уявлення про норми поведінки та виховання [24; 28].

Другим видом насильства є *сексуальне*, яке визначають як «форму домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності» [6; 15; 20;].

Відповідно до визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я, сексуальним насильством є будь-який акт або спроба його вчинити, небажане сексуальне зауваження, будь-які дії проти сексуального об'єкта з використанням примусу, що здійснюється будь-якою людиною незалежно від її стосунків із жертвою в будь-якому місці: вдома, на роботі тощо [28; 32].

Як зазначає Я. Юрків – «сексуальне насильство – протиправне посягання одного члена сім'ї на статево недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї. Це може

бути нав'язування сексуальної близькості, коли партнерка/ партнер знаходиться у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, або спить і не в змозі сказати «ні»; нав'язування сексуальної близькості, коли партнерка/ партнер дає зрозуміти, що не хоче цього, або боїться сказати «ні»; нав'язування без згоди партнерки/партнера фізичного контакту з ерогенними зонами, іншими частинами тіла партнерки/партнера; у нав'язування партнерці/партнер» [26].

Дослідниця О. Стрельник у своїй роботі наголошує на тому, що сексуальне насильство в молодих парах часто недооцінюється або не розпізнається. Це пов'язано з тим, що молоді люди можуть мати обмежене розуміння здорових сексуальних відносин і не усвідомлювати, що певні дії є насильницькими. Стрельник підкреслює, що сексуальне насильство в молодих стосунках може включати не лише фізичний примус, але й психологічний тиск, маніпуляції та контроль, що має серйозні наслідки для емоційного та психологічного благополуччя жертви [25, с. 112–128].

Таким чином, сексуальне насильство як форма домашнього насильства може приймати різні форми, включаючи примус до інтимного контакту або маніпуляцію через психологічний тиск. Про сексуальне насильство найчастіше повідомляють молоді жінки, які відносно недовго перебувають у стосунках, мають невелику кількість дітей і не належать до групи соціального ризику. Завдяки належному статево-вихованню та усвідомленню власних прав такі жінки вміють розпізнавати прояви насильства та звертатися за допомогою.

Серед молодого покоління ця проблема все більше сприймається без стигми, на відміну від старших поколінь, де домашнє сексуальне насильство часто залишається невизнаним через традиційні погляди чи відсутність правової обізнаності. Недостатня підтримка близьких друзів також сприяє продовженню насильства або його приховуванню [15].

Питання сексуального насильства щодо неповнолітніх потребує особливої уваги, оскільки воно включає статеві акти або дії сексуального характеру, вчинені за згодою або без неї, з метою отримання сексуального задоволення або вигоди від дорослої особи. Така поведінка завдає непоправної шкоди фізичному

та психічному здоров'ю дитини чи підлітка. Сексуальне насильство може включати не лише фізичний контакт, а й інші форми експлуатації, такі як примушування створювати матеріали інтимного характеру або участь у сексуальному контенті.

Проблема сексуального насильства серед неповнолітніх часто залишається прихованою через страх, відсутність підтримки та незнання своїх прав. Молоді люди, особливо віком до 18 років, не завжди усвідомлюють наслідки такої поведінки і часто не можуть дати інформовану згоду, що створює додатковий ризик соціальної ізоляції та психологічної травми [7].

Ще одним видом домашнього насильства є *психологічне*, яке визначається як «форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи»

Як зазначає Я. Юрків психологічне насильство має такі прояви:

- використання лайки та/або крику, образи з метою заподіяння шкоди самооцінці партнера;
- образливі жести або дії (наприклад, плювки на партнера або в його бік), тиск з метою виконання принизливих дій;
- прояв грубості по відношенню до родичів або друзів партнера, образи з метою принизити партнера;
- заподіяння шкоди домашнім тваринам, до яких партнер емоційно прив'язаний, – з метою помсти чи залякування;
- знищення, пошкодження або приховування особистої інформації партнера;

- брутальна критика дій, думок і почуттів партнера, звинувачення його у всіх проблемах;
- ставлення до партнера як до слуги;
- обмеження свободи дій і пересування партнера;
- контроль і обмеження можливостей спілкування з родичами чи друзями, стеження;
- крайні прояви ревності [26].

Дослідниця І. Когут підкреслює, що психологічне насильство часто залишається непоміченим, оскільки не залишає видимих фізичних слідів. Однак, воно має руйнівний вплив на емоційний стан жертви, її самооцінку та здатність до здорових міжособистісних стосунків. Когут зазначає, що психологічне насильство може проявлятися у формі словесних образ, принижень, контролю, ізоляції та інших дій, спрямованих на підриг емоційної стабільності та самоповаги жертви [13, с. 78-92].

Науковиця О. Харитонова зазначає, що під час здійснення психологічного насильства як форми домашнього насильства кривдник створює атмосферу приниження, погроз, тиску, агресії, невпинної критики, ізоляції та контролю над поведінкою і колом спілкування жертви. Це призводить до постійного знецінення особистості та руйнування її психологічної цілісності [29, с. 344]. Психологічне насильство часто проявляється у таких формах:

- газлайтинг – метою цього виду психологічного насильства є переконання жертви в тому, що вона неадекватно сприймає ту чи іншу ситуацію. Насильник використовує фрази на кшталт: «Тобі здалося», або «Ти перебільшуєш». Він може перекручувати події, факти, слова, виставляючи себе в хорошому світлі. Як правило, будь-які прояви фізичного, сексуального чи психологічного насильства супроводжуються додатково газлайтингом. Так, накричавши на жертву, кривдник може стверджувати, що просто підвищив голос, а відверті образи буде пояснювати жартом. Насильник використовуватиме газлайтинг, щоб применшити рівень заподіяного болю, стверджуючи, що він

ледь доторкнувся жертви чи що їй взагалі це лише здалося. Людина, що піддається газлайтингу може відчувати, що втрачає глузд, вважати, що в неї є проблеми з пам'яттю та ін. [29, с. 40];

– віктімблеймінг – полягає у перекладанні відповідальності за насильство з кривдника на жертву. Він часто супроводжує інші види насильства, зокрема фізичне, сексуальне та економічне. Суть віктімблеймінгу полягає в тому, що кривдник виправдовує свої дії, звинувачуючи жертву у провокуванні насильства. Особливо небезпечно, що в українському суспільстві віктімблеймінг підтримується не лише самим агресором, а й соціумом загалом. Це формує наративи, які змушують жертв мовчати про насильство через страх осуду та відсутність підтримки. Типові висловлювання на кшталт *«Якщо тебе вдарили, значить ти заслужила/заслужив»* або *«Подумай, що потрібно змінити в собі»* лише посилюють толерування домашнього насильства та викликають почуття провини у потерпілих [29, с. 40];

– бодішеймінг – приниження особи за допомогою висміювання та критичних коментарів, що викликають сором за власне тіло [29, с. 40];

– стоуволінг – емоційне закам'яніння або черствість, що проявляється у відмові від комунікації та взаємодії [29, с. 40].

І насамкінець Українське законодавство виділяє *економічне* насильство і подає таку його сутність «форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру».

Згідно з дослідженням І. Андрусика, цей вид насильства може проявлятися у вигляді обмеження доступу до фінансів, примусового працевлаштування або відмови у наданні фінансової підтримки. Однією з ключових особливостей економічного насильства є його латентність, тобто прихований характер, що ускладнює виявлення порушень на фоні відсутності фізичних або вербальних

ознак. Крім того, економічне насильство часто має гендерний аспект, коли фінансова залежність використовується для підпорядкування жертви [1].

Економічне насильство розглядається як вилучення або обмеження коштів та контроль надходжень і фінансових витрат. Мається на увазі не розподіл фінансів сім'ї за взаємною згодою або взаємний контроль партнерів над обігом коштів у сімейному житті, а жорсткий та принизливий контроль з боку однієї особи щодо інших членів родини – дружини, дітей або батьків похилого віку [4].

Існують чотири основні прояви економічного домашнього насильства: контроль над фінансовими рішеннями, коли кривдник повністю керує фінансами, ігноруючи потреби жертви; обмеження та облік витрат, що передбачає встановлення суворих фінансових рамок та контроль кожної витрати; маніпулювання фінансовими цілями, коли ресурси використовуються на користь кривдника без врахування інтересів жертви; фінансові погрози, що включають залякування або примус залишатися у відносинах через загрозу втрати матеріальної підтримки. Ефективна протидія економічному насильству вимагає комплексного підходу, що включає правове регулювання, просвіту населення та надання підтримки постраждалим [1; 17].

Дослідниця О Варченко наголошує на тому, що економічне насильство часто є прихованою формою контролю, яка може проявлятися у вигляді обмеження доступу до фінансів, заборони працювати або навчатися, а також у формі примусу до виконання певних фінансових дій. Варченко підкреслює, що економічне насильство може мати довгострокові наслідки для жертви, такі як фінансова залежність, низька самооцінка та обмежені можливості для самореалізації [5].

До економічного насильства також належать: відмова в утриманні дітей; приховування доходів, трата сімейних грошей, самотійне прийняття більшості фінансових рішень, найсуворіший контроль витрат. Часто жінки залежні від чоловіків економічно в силу різних причин: народження дитини, заборона з боку чоловіка на роботу, безробіття, дискримінація на ринку праці. З іншого боку,

навіть ті жінки, що працюють і заробляють більше чоловіка, можуть стати жертвами насильства [4; 7].

Отже, усі види домашнього насильства – фізичне, сексуальне, психологічне та економічне – мають глибокий і довготривалий негативний вплив на розвиток та благополуччя молоді. Молоді люди, які стикаються з будь-якою формою насильства в родині, часто зазнають значних психологічних та емоційних травм, що негативно впливають на їхню соціалізацію, навчання та особистісний розвиток.

Висновки до першого розділу

Домашнє насильство серед молоді є складним, багатогранним і соціально значущим явищем, яке включає різноманітні форми агресії, зловживань і маніпуляцій у межах сімейних або близьких міжособистісних стосунків молодих людей. У соціально-педагогічній літературі це явище трактують як сукупність активних дій або пасивної бездіяльності, спрямованих на нанесення фізичної шкоди, психологічного тиску, сексуального примусу чи економічного контролю, які мають на меті принизити, залякати, підкорити або домінувати одного члена сім'ї над іншим. Таке насильство порушує основні права і свободи особистості, завдаючи шкоди її фізичному та емоційному здоров'ю, а також підриває стабільність і гармонію у молодіжних сімейних відносинах.

Основними видами домашнього насильства серед молоді є фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство. Фізичне насильство проявляється у нанесенні тілесних ушкоджень або загрози їх нанесення. Психологічне насильство включає образи, приниження, залякування, контроль та інші форми емоційного тиску. Сексуальне насильство полягає у примусі до сексуальних дій або зловживанні довірою у сексуальній сфері. Економічне насильство виявляється через обмеження доступу до фінансових ресурсів, примус до матеріальної залежності або контроль над витратами. Кожен із цих видів насильства має свої специфічні прояви і наслідки, які вимагають комплексного підходу в профілактиці та допомозі постраждалим.

РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД МОЛОДІ

2.1. Соціальна профілактика домашнього насильства серед молоді

У сучасному суспільстві проблема домашнього насильства залишається однією з найгостріших соціальних проблем, вимагаючи комплексних заходів на різних рівнях для її ефективного подолання. Стратегії запобігання та протидії насильству охоплюють широке коло дій, спрямованих на захист прав людини, зменшення інцидентів насильства та забезпечення безпеки в суспільному житті. Ці заходи включають законодавчі ініціативи, освітні програми, підтримку постраждалих, а також розробку системних підходів до попередження конфліктів і створення умов для рівних можливостей для всіх членів суспільства.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» запобігання домашньому насильству визначається як «система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються» [8; 18; 20].

Тоді як протидія домашньому насильству – це система заходів, які спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки [20].

У цьому контексті важливим напрямом є соціальна профілактика – один із видів соціальної роботи, що має на меті запобігання складним життєвим обставинам, аморальній і протиправній поведінці в сім'ях, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді, а також його усунення. [23].

Для активізації й підвищення ефективності профілактики домашнього насильства необхідно:

- розробляти та поширювати превентивні заходи, спрямовані на охоплення всіх категорій молоді;
- здійснювати професійну підготовку фахівців, які працюють з дітьми та молоддю, за спеціалізованими програмами;
- посилювати захист і підтримку дітей, які стали свідками або жертвами насильства;
- вивчати масштаби поширення домашнього насильства;
- зміцнювати знання суспільства про ефективні шляхи запобігання цьому явищу [21].

До видів соціальної профілактики належать:

1. первинна соціальна профілактика – «здійснення комплексу заходів, що мають інформаційно-роз'яснювальний, просвітницький характер та спрямовані на підвищення обізнаності з певних питань, формування цінності здоров'я та відповідних якостей особистості, а також навичок, що допоможуть їй відмовитися від певних стандартів поведінки та негативних звичок»;

2. Вторинна соціальна профілактика передбачає «здійснення комплексу заходів та реалізацію програм з метою обмеження поширення певних негативних явищ, що мають місце у суспільстві, соціальній групі чи на рівні особистості, попередження загострення таких явищ та їх наслідків, запобігання поглибленню соціальної дезадаптації осіб, яким властива асоціальна чи ризикована поведінка».

3. третинна соціальна профілактика передбачає «здійснення комплексу заходів з метою попередження рецидивів негативних явищ, асоціальної або ризикованої поведінки осіб, яким була властива така поведінка раніше, а також на ресоціалізацію учасників проблемних ситуацій та осіб, які постраждали від наслідків негативних явищ, та їх адаптацію до вже існуючої у них проблеми за умови відновлення особистісного і соціального статусу такої особи, сім'ї, групи» [8; 27].

Отже, кожен рівень соціальної профілактики відіграє важливу роль у комплексному підході до запобігання домашньому насильству: від формування обізнаності до ресоціалізації постраждалих осіб. Узгоджене й системне застосування усіх трьох рівнів забезпечує ефективну протидію цьому соціальному явищу.

Послідовна реалізація різних рівнів соціальної профілактики домашнього насильства потребує застосування комплексу методів, які відображають міждисциплінарний характер цього напрямку соціальної роботи. Медико-соціальні методи спрямовані на створення необхідних умов для збереження фізичного та психосоціального здоров'я людини, особливо важливих для жертв насильства; до них належать медико-соціальна освіта, пропаганда здорового способу життя, медико-соціальний патронаж тощо. Організаційно-адміністративні методи передбачають створення системи соціального контролю, розробку правової та законодавчої бази, формування системи органів та установ, які займаються профілактикою; йдеться, зокрема, про соціальне управління, планування та нагляд. Правові методи включають розробку правових норм і правил поведінки, а також забезпечення контролю за їх дотриманням; сюди належать правова освіта, правовий контроль, застосування правових санкцій. Педагогічні методи спрямовані на формування у громадян системи соціально прийнятних цінностей, норм і стереотипів, підвищення рівня знань, розширення світогляду через просвітницьку діяльність та виховання. Економічні методи спрямовані на забезпечення гідного рівня життя і задоволення базових матеріальних потреб, що є важливою умовою зменшення соціальної напруги в

сім'ях; серед них – економічне стимулювання, пільги та фінансова підтримка. Політичні методи сприяють утвердженню в суспільстві системи прав, свобод і цінностей, що дозволяє соціальним суб'єктам реалізовувати свої інтереси в межах правового поля. Ефективність соціальної профілактики домашнього насильства значною мірою залежить від комплексного застосування цих методів, що дозволяє створити стійку систему попередження насильства, реагування на нього та подолання його наслідків [6; 24].

Соціальний ефект використання цих методів соціальної профілактики на практиці буде суттєво вищим за умови їх комплексного використання, тобто при розробці та реалізації системи соціально-профілактичних заходів. Однак ефективність такої системи значною мірою залежить від дотримання основоположних принципів соціальної профілактики, які визначають її зміст, організацію та результативність саме в контексті боротьби з домашнім насильством [32].

Говорячи про основні принципи соціальної профілактики, необхідно виділити:

- принцип системності, що передбачає всебічне виявлення причин і чинників насильства, роботу з усіма учасниками ситуації – як постраждалими, так і кривдниками – та залучення різних фахівців і інституцій;
- принцип превентивності, тобто випереджувальне виявлення ризиків і вразливих категорій осіб, а також активне впровадження програм просвітницького та виховного характеру;
- принцип активізації власних ресурсів особистості, що має на меті навчання постраждалих навичкам подолання стресу, прийняття рішень, звернення по допомогу, а також надання кривднику інструментів для зміни поведінки;
- принцип оптимальності, який дозволяє фахівцям визначити, які заходи найбільш доречні в кожному конкретному випадку насильства;

– принцип гуманізму, довіри та конфіденційності, без яких неможлива ефективна допомога жертвам домашнього насильства, що перебувають у психологічно травматичному стані.

Таким чином, профілактика домашнього насильства є не лише напрямом соціальної роботи, а й важливим засобом забезпечення прав людини, особливо права на життя, гідність і безпеку. В умовах сучасного суспільства боротьба з насильством у сім'ї є однією з найпріоритетніших сфер соціального розвитку, яка вимагає цілісного підходу, правової підтримки, міжвідомчої взаємодії та участі громадськості.

2.2. Діагностика рівнів обізнаності молоді про домашнє насильство

Домашнє насильство залишається однією з найгостріших соціальних проблем, яка негативно впливає на психоемоційний стан, розвиток та соціальну адаптацію молоді. З огляду на високу вразливість підлітків до впливу насильницького середовища, саме ця категорія молоді була обрана для дослідження з метою раннього виявлення рівня їхньої обізнаності щодо сутності, форм та наслідків домашнього насильства.

У дослідженні взяли участь 21 підліток із Салиської гімназії Таращанської міської ради Білоцерківського району Київської області, серед яких 9 хлопців та 12 дівчат. Вікова однорідність вибірки забезпечує отримання об'єктивних даних щодо рівня обізнаності та проявів домашнього насильства серед молоді цього віку. Усі учасники є учнями старших класів, що відповідає категорії підлітків, які найбільш уразливі до соціальних ризиків та потребують цілеспрямованої профілактичної підтримки.

У цьому контексті діагностика є важливим інструментом для визначення ступеня розуміння молоддю сутності цього явища, їхньої здатності розпізнавати прояви насильства та готовності до адекватного реагування в ризикованих умовах. Систематична оцінка рівня обізнаності дозволяє не лише виявити

прогалини в знаннях та ставленні до поведінки, а й сформувати цілеспрямовані профілактичні заходи у сфері навчання, підтримки та захисту підлітків

У рамках бакалаврського дослідження нами було розроблено анкетування «Виявлення рівня обізнаності щодо домашнього насильства» яке дозволяє оцінити рівень поінформованості підлітків щодо домашнього насильства на основі трьох ключових критеріїв: *мотиваційний, когнітивний та діяльнісний*, кожен із яких ми розкриваємо через два показники (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Критерії та показники анкети

«Виявлення рівня обізнаності щодо домашнього насильства»

Критерій	Показник
Мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> – емоційна реакція на насильство – мотиваційна готовність до дій
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення соціальної значущості проблеми – поінформованість про форми насильства
Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – поведінка у випадку особистого досвіду насильства – поведінка у ролі свідка насильства

Мотиваційний критерій передбачає оцінку емоційного ставлення підлітків до проявів домашнього насильства та їхньої внутрішньої готовності до реагування. До показників відносимо: емоційну реакцію на ситуації насильства – відображає спектр почуттів, які переживає молодь (страх, гнів, тривога, співчуття тощо), стикаючись із фактами насильства в сімейному середовищі; мотиваційну готовність до дій – характеризує внутрішню налаштованість підлітків на протидію насильству, зокрема бажання захистити себе або інших, ініціювати звернення по допомогу чи залучитися до вирішення проблеми.

Когнітивний критерій спрямований на вивчення рівня знань і розуміння молоддю феномену домашнього насильства. Показниками якого є усвідомлення соціальної значущості проблеми – визначає, наскільки підлітки сприймають домашнє насильство як серйозну загрозу для особистості й суспільства; поінформованість про форми насильства – охоплює знання про різновиди домашнього насильства (фізичне, психологічне, сексуальне, економічне), а також здатність ідентифікувати їх у побутових чи міжособистісних ситуаціях.

Діяльнісний критерій фокусується на практичній готовності молоді до активних дій у ситуаціях, пов'язаних з домашнім насильством. Охоплює такі показники як: поведінка у випадку особистого досвіду насильства – характеризує здатність підлітків звернутися до відповідних служб, дорослих або проявити іншу захисну реакцію; поведінка у ролі свідка насильства – оцінює готовність втрутитися, підтримати постраждалого чи повідомити про інцидент компетентні органи.

Оцінювання відповідей респондентів здійснюється відповідно в 2, 1, 0 балів. За сумарною кількістю балів за кожним критерієм визначається рівень обізнаності:

- *високий (6–8 балів) – свідчить про сформоване ставлення до проблеми, достатній рівень знань і готовність до дій;*
- *середній (3–5 балів) – вказує на фрагментарну обізнаність і вибіркову готовність реагувати;*
- *низький (0–2 бали) – засвідчує недостатній рівень розуміння явища та неготовність до практичного реагування.*

Процедура обрахунку передбачає послідовний підрахунок балів, отриманих за відповідями респондентів на запитання, що відповідають кожному з трьох критеріїв: мотиваційному, когнітивному та діяльнісному. Кожен критерій оцінюється за двома показниками, представленими у відповідних запитаннях анкети. Всі відповіді кодуються згідно з трибальною шкалою: позитивна або активна відповідь оцінюється у 2 бали, нейтральна або частково активна – у 1

бал, негативна або пасивна – у 0 балів. За кожним критерієм підсумовуються бали, отримані за два відповідні показники (максимальна сума – 8 балів).

Для визначення загального рівня обізнаності опитуваного розраховується інтегральний показник, який становить суму балів за всіма трьома критеріями. Максимально можлива кількість балів – 24. Інтегральний показник дозволяє оцінити загальну сформованість знань, установок і готовності молоді до реагування на ситуації, пов'язані з домашнім насильством.

Отже, для виявлення рівня поінформованості підлітків щодо проблеми домашнього насильства було розроблено опитувальник, що охоплює три критерії: мотиваційний, когнітивний і діяльнісний, кожен з яких представлений двома показниками. Мотиваційний критерій відображає емоційну чутливість до проблеми та внутрішню готовність реагувати. Когнітивний стосується обізнаності підлітків щодо форм і наслідків домашнього насильства, а діяльнісний – здатності до практичного реагування в конкретних ситуаціях. Загальний рівень визначається за сумарною кількістю балів за всіма трьома критеріями й слугує комплексним показником інформованості підлітків щодо домашнього насильства.

Як свідчать узагальнені результати за мотиваційним критерієм, який охоплює емоційне ставлення до проблеми, готовність підтримувати постраждалих і бажання змін у суспільстві, більшість респондентів показали достатній рівень мотивації – 57,14 % (12 осіб) респондентів досягли високого рівня обізнаності, 28,57 % (6 осіб) – середнього, а 14,29 % (3 особи) – низького (рис. 2.1.).

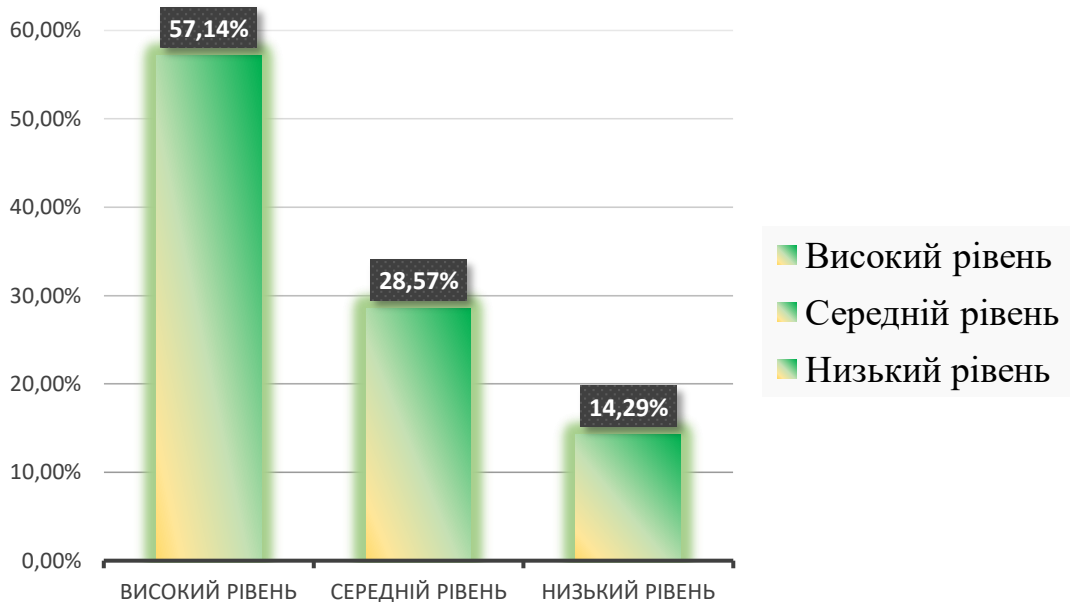

Рис. 2.1. Результати рівня обізнаності щодо домашнього насильства за мотиваційним критерієм

Як видно з рисунку 2.1. опитані підлітки проявляють небайдужість до проблеми домашнього насилля, однак мотиваційна готовність до дій потребує зміцнення через практичні приклади підтримки та просвітницькі заходи.

Щодо результатів за показниками когнітивного критерію, який відображає знання підлітків про форми домашнього насильства, його ознаки та законодавчий захист, результати виявили певну фрагментарність.

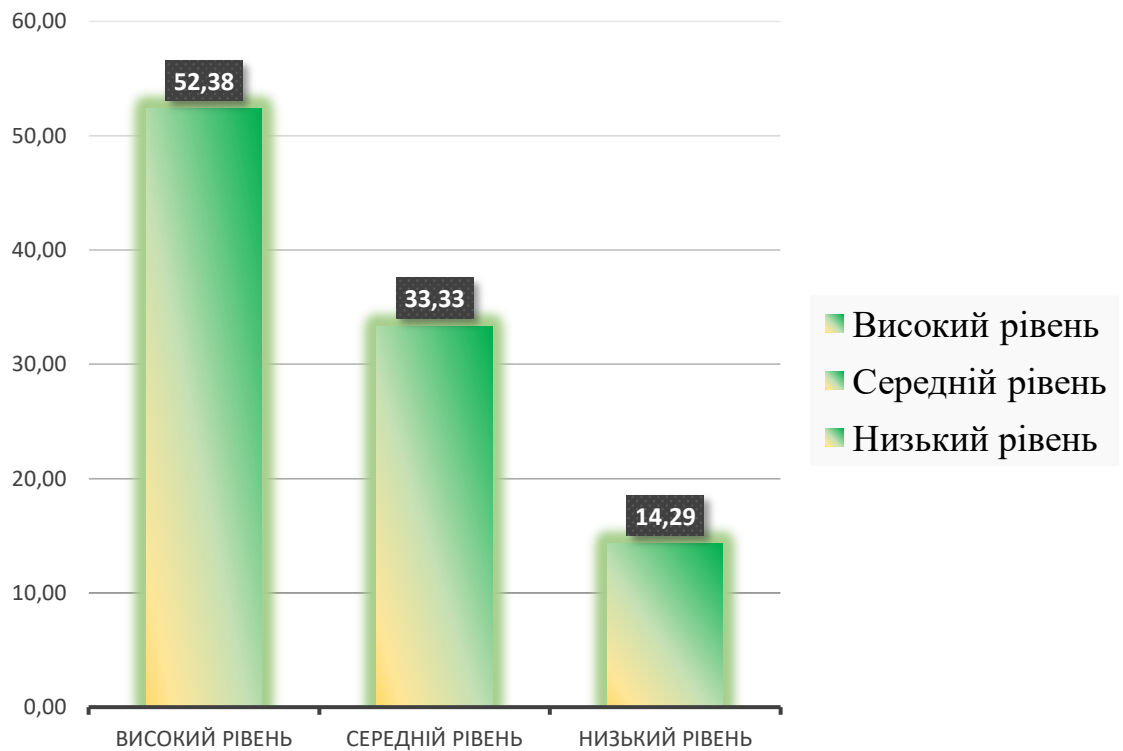

Рис. 2.2. Результати рівня обізнаності щодо домашнього насильства за когнітивним критерієм

Як свідчить рисунок 2.2. рівень когнітивної обізнаності було визначено як високий у 52,38 % (11 осіб) підлітків, середній – у 33,33 % (7 осіб), а низький проявили лише 14,29 % (3 особи), що свідчить про доволі добрий загальний рівень обізнаності, адже, наприклад, більшість респондентів можуть ідентифікувати різновиди домашнього насильства та усвідомлювали їх шкідливі наслідки. Проте є частка респондентів з середнім та низьким рівнем які мають потребу в подальшій інформаційній роботі та залученні до освітніх ініціатив, що сприятимуть глибшому розумінню сутності домашнього насильства та забезпеченню усвідомленого реагування на нього.

Аналіз діяльнісного критерію, який виявляє практичну готовність до дій, показав, що лише частина підлітків має досвід участі в профілактичних заходах або чітке уявлення, куди звертатися у разі небезпеки (рис. 2.3.).

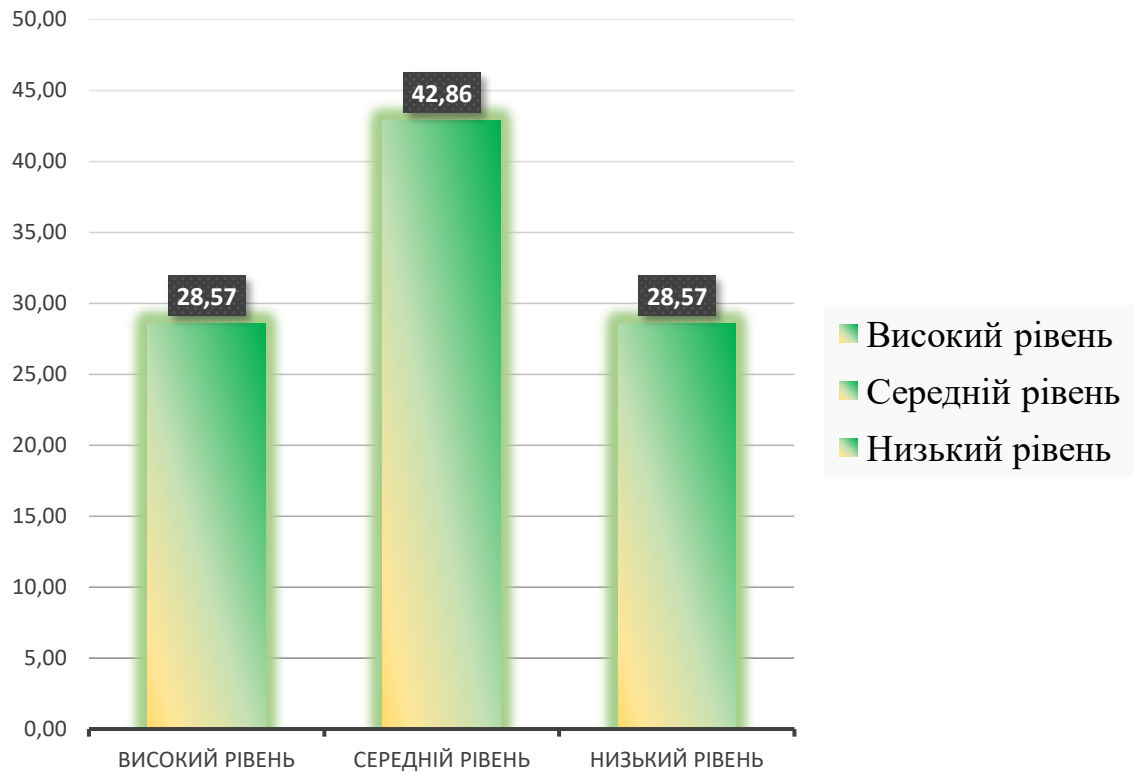

Рис. 2.3. Результати рівня обізнаності щодо домашнього насильства за діяльнісним критерієм

Так, лише 28,57 % (6 осіб) підлітків продемонстрували високий рівень діяльнісної обізнаності, 42,86 % (9 осіб) – середній, а 28,57 % (6 осіб) – низький. Отримані результати свідчать про те, що практичні навички реагування на випадки домашнього насильства поки що не є достатньо сформованими, і потребують посилення через участь у тренінгах, інтерактивних іграх, рольових ситуаціях.

Таким чином, результати повторної діагностики свідчать про наявність значної частки підлітків із низьким рівнем обізнаності щодо домашнього насильства – 19,05 % усіх вимірювань припадає на цей рівень, тоді як середній і високий рівні становлять відповідно 34,92 % та 46,03 %.

Молодь демонструє емоційну чутливість до проблеми та певне розуміння її форм і наслідків, однак рівень практичних навичок реагування на випадки насильства є недостатнім. Наявність такого рівня свідчить про необхідність посилення профілактичної роботи за допомогою тренінгів, моделювання

ситуацій і інтерактивних методик, спрямованих на формування дієвих стратегій протидії домашньому насильству.

Висновки до другого розділу

У даному розділі було проведено ґрунтовний аналіз стану соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді, який висвітлив низку важливих аспектів цієї проблематики. Розгляд теоретичних підходів до профілактики дозволив підкреслити її значення як комплексної діяльності, орієнтованої на запобігання насильству через вплив на соціальні, психологічні та педагогічні ризики. Визначено ключові напрями профілактичної роботи, серед яких – поширення інформації, розвиток ціннісних орієнтирів, навчання навичок безпечної поведінки та сприяння ефективній міжвідомчій взаємодії.

Проведене емпіричне дослідження показало, що значна частина молоді має низький рівень обізнаності з проблематики домашнього насильства: 19,05 % усіх вимірювань припадає саме на низький рівень, тоді як середній та високий рівні становлять 34,92 % і 46,03 % відповідно. Незважаючи на певне розуміння форм і наслідків насильства, молодь має недостатньо розвинені практичні навички протидії домашньому насильству.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД МОЛОДІ

3.1. Обґрунтування та реалізація програми соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді

Констатувальний етап дослідження, спрямований на вивчення рівня обізнаності молоді щодо проблеми домашнього насильства, дозволив виявити основні труднощі у сприйнятті, розпізнаванні та протидії цьому явищу. Отримані результати стали підґрунтям для розробки власної профілактичної програми, спрямованої на попередження домашнього насильства серед молодих людей. Актуальність цієї програми зумовлена зростанням випадків насильства у молодіжному середовищі та потребою у впровадженні ефективних підходів до його попередження, з урахуванням вікових та психологічних особливостей цільової аудиторії.

Формувальний етап експерименту відіграє ключову роль у реалізації профілактичної роботи. Він передбачає проведення цілеспрямованої серії занять, організованих у межах позааудиторної діяльності, що забезпечує оптимальні умови для залучення молоді до обговорення складних соціальних питань. У межах занять використовуються спеціально розроблені інтерактивні вправи та методики, які сприяють формуванню у молоді усвідомленого ставлення до проблеми насильства, розвитку навичок ненасильницької комунікації, самоповаги, емпатії та асертивної поведінки.

Для реалізації цього етапу нами була створена програма соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді під назвою «Твій крок». Її мета – формування у молоді свідомого, активного та відповідального ставлення до проблеми домашнього насильства, розвиток навичок особистої безпеки та налагодження конструктивних міжособистісних стосунків.

Програма включає 10 занять тривалістю 1 година, орієнтована на молодь віком від 14 до 17 років. Кожне заняття спрямоване на розширення знань, розвиток емоційного інтелекту та формування навичок протидії насильству.

Основними принципами, на яких ґрунтується програма, є:

- принцип доступності;
- принцип системності та послідовності;
- принцип особистісної орієнтації;
- принцип міждисциплінарного підходу;
- принцип безпечного простору.

У процесі розроблення програми визначено такі основні завдання:

1. підвищення рівня поінформованості молоді щодо видів, ознак та наслідків домашнього насильства;
2. формування навичок розпізнавання насильницьких моделей поведінки;
3. розвиток умінь конструктивного вирішення конфліктів;
4. стимулювання критичного мислення та саморефлексії;
5. розвиток особистісної впевненості, самоповаги та почуття гідності.

Під час реалізації профілактичної програми застосовувалися такі методи: інформаційні повідомлення, групові дискусії, рольові ігри, вправи на розвиток емпатії, перегляд та обговорення відеофрагментів, аналіз життєвих ситуацій (кейс-метод), творчі завдання.

Структура програми включає вступну, основну та заключну частини. Тематичний план є чітким орієнтиром для реалізації занять, визначаючи тематику, зміст, методи, форми роботи, необхідне обладнання та тривалість кожного заходу.

Метою вступної частини програми є створення атмосфери довіри, визначення рівня поінформованості учасників щодо теми насильства, налагодження безпечного комунікативного середовища та розвиток готовності до відкритого обговорення складних соціальних тем.

Таблиця 3.1

**Тематичний план вступної частини профілактичної програми
«Твій крок»**

№	Тема заняття	Вправи	Обладнання	Тривалість
1.	Крок до довіри	Гра "Познайомимось"	Картки з фотографіями учасників	15 хв.
		Вправа "Довіряй і тобі довіряться"	М'яч, картки з питаннями	10 хв.
		Дискусія "Що таке довіра?"	Без обладнання	10 хв.
2.	Мої особисті кордони	Вправа "Мої межі"	Картки з написами (слова та образи)	15 хв.
		Гра "Знайди свою межу"	Стрічки, обручі (для позначення меж)	10 хв.
		Обговорення "Повага до особистих кордонів"	Без обладнання	10 хв.

До вступної частини профілактичної програми для підлітків «Твій крок» входять два заняття, спрямовані на формування довірливого середовища, розвиток навичок міжособистісного спілкування, самопізнання та поваги до особистих меж. Перше заняття – «Крок до довіри» передбачає знайомство учасників і формування первинного рівня довіри у групі.

Розпочиналось заняття із гри «Познайомимось», у якій використовуються картки з фотографіями учасників. Такий інтерактив дозволяє в невимушеній формі встановити перші соціальні контакти, сприяє розвитку відкритості, комунікативних умінь і позитивного емоційного клімату. Наступним етапом є

вправа «Довіряй і тобі довірять!»), що виконується за допомогою м'яча та карток із запитаннями. Завдяки цій вправі молодь вчиться висловлювати власні думки, слухати одне одного, ділитися досвідом і будувати взаємну довіру. На завершення проводиться дискусія «Що таке довіра?», у якій ведучий пропонує ключові запитання для роздумів, спрямовує обговорення та заохочує учасників до відкритого діалогу. Така форма роботи активізує критичне мислення, сприяє осмисленню понять «довіра», «чесність», «відповідальність» у контексті особистих взаємин.

Друге заняття «Мої особисті кордони» присвячене формуванню уявлень молоді про межі особистого простору та спрямоване на розвиток поваги до себе й інших. Заняття розпочинається з вправи «Мої межі», у якій учасники аналізують запропоновані на картках слова й образи та визначають, які з них відповідають їхнім особистим відчуттям безпеки та комфорту. Це сприяє саморефлексії та усвідомленню власних емоцій у взаємодії з оточенням. Наступним етапом є гра «Знайди свою межу», під час якої за допомогою стрічок або обручів учасники моделюють власні особисті простори, демонструючи, де починаються й закінчуються їхні внутрішні кордони. Такий підхід допомагає візуалізувати поняття особистих кордонів і сприяє формуванню навичок їх захисту. Завершується заняття обговоренням «Повага до особистих кордонів», у процесі якого ведучий ініціює діалог, заохочує до обміну думками та досвідом, створюючи безпечну атмосферу для усвідомлення важливості поваги до власних кордонів та кордонів інших у стосунках.

Обидва заняття організовані так, щоб підлітки могли не лише отримати знання, але й безпосередньо застосовувати їх у практиці, формуючи впевненість, відкритість і готовність до побудови здорових, ненасильницьких взаємин у майбутньому.

Таблиця 3.2.

**Тематичний план основної частини профілактичної програми
«Твій крок»**

№	Тема заняття	Форми та методи	Обладнання	Тривалість
1.	Що таке домашнє насильство?	Вправа «Як я можу допомогти?»	Картки з різними ситуаціями домашнього насильства	15 хв.
		Гра «Ми – одна команда: як підтримати друзів?»	Картки або малюнки, які показують варіанти підтримки	10 хв.
		Обговорення «Як насильство може впливати на сім'ю?»	Без обладнання	10 хв.
2.	Між нами без насильства	Інтерактивна вправа «Так, Ні, Можливо»	Картки з варіантами відповідей	15 хв.
		Рольова гра «Я кажу «НІ»»	Ситуаційні картки або відео	10 хв.
		Вправа «Що робити коли твої кордони порушені?»	Без обладнання	10 хв.
3.	Повага в родині – здорові стосунки	Вправа «Родина без насильства?»	Папір, фломастери, картки з поняттями здорових стосунків	15 хв.
		Гра «Будуємо здорові стосунки»	Пластикові кубики або пазли для моделювання стосунків	10 хв.
		Дискусія «Роль поваги в родині?»	Без обладнання	10 хв.

Основна частина програми спрямована на те, щоб підлітки усвідомили важливість боротьби з домашнім насильством і навчилися формувати здорові стосунки. Вона включає 3 заняття, кожне з яких розвиває важливі навички для профілактики насильства та підтримки здорових міжособистісних зв'язків у сім'ї та колі друзів.

Перше заняття під назвою «Що таке домашнє насильство?» має на меті ознайомлення учасників із поняттям домашнього насильства, його видами та наслідками. Під час вправи «Як я можу допомогти?» учасники розглядають різні ситуації, які можуть виникнути в сім'ї, та обговорюють варіанти допомоги потерпілим. Гра «Ми – одна команда: як підтримати друзів?» дозволяє молоді практично відпрацювати варіанти підтримки людей, які потрапили у важку ситуацію, через картки або малюнки, що зображають різні варіанти підтримки. Завершується заняття дискусією «Як насильство може впливати на сім'ю?», де учасники обговорюють вплив насильства на стосунки в родині та на психоемоційний стан членів сім'ї.

Другий блок «Між нами без насильства» ставить на меті формування у підлітків здатності розпізнавати насильницьку поведінку та адекватно реагувати на неї. Інтерактивна вправа «Так, Ні, Можливо» допомагає молоді визначити, що є нормою, а що – порушенням в стосунках, через картки з різними варіантами відповідей. Вправа сприяє розвитку критичного мислення щодо здорових стосунків. Рольова гра «Я кажу «НІ»» навчає учасників відстоювати свої межі та відмовлятися від неприпустимих дій. Вправа «Що робити, коли твої кордони порушені?» допомагає підліткам визначити власні особисті межі та зрозуміти, як важливо їх захищати.

Третє заняття «Повага в родині – здорові стосунки» акцентує увагу на необхідності взаємної поваги у стосунках між членами сім'ї. У вправі «Родина без насильства?» учасники створюють моделі здорових стосунків за допомогою паперу, фломастерів і карток з поняттями здорових стосунків, що дозволяє їм візуалізувати ідеальний образ родини. Гра «Будуємо здорові стосунки» за допомогою пластикових кубиків дає можливість моделювати різні варіанти

здорових стосунків та знайти баланс між підтримкою та самостійністю. Дискусія «Роль поваги в родині?» завершує заняття, де учасники аналізують, чому важливо поважати один одного в сім'ї для збереження здорових і гармонійних стосунків.

Тобто, основна частина програми має на меті не тільки розпізнавати ознаки насильства, але й навчити молодь будувати здорові стосунки на основі взаємної поваги та підтримки, що є важливим елементом профілактики домашнього насильства.

Заключна частина профілактичної програми має на меті інтегрувати отримані знання та сформовані навички молоді щодо розпізнавання та попередження домашнього насильства, сприяти розвитку відповідальної поведінки та усвідомлення власної ролі у забезпеченні безпеки як особистої, так і соціальної. Центральним фокусом фінального заняття є активізація внутрішніх ресурсів учасників, розвиток навичок самозахисту та формування готовності допомагати іншим у кризових ситуаціях (табл. 3.3.).

Таблиця 3.3.

**Тематичний план заключної частини профілактичної програми
«Твій крок»**

№	Тема заняття	Методи та форми роботи	Обладнання	Тривалість
1.	Захистити себе допомогти іншим	Вправа «Як я можу допомогти»	Картки з ситуаціями, плакати про ресурси підтримки	15 хв.
		Гра «План захисту»	Листки для записів, маркери	10 хв.
		Рефлексія «Як я можу бути активним помічником?»	Без обладнання	10 хв.

Заняття «Захистити себе – допомогти іншим» передбачає три етапи, кожен з яких має власну педагогічну функцію. На першому етапі учасники виконують вправу «Як я можу допомогти», яка включає аналіз життєвих ситуацій, пов'язаних із домашнім насильством, представлених на картках. Також учасники знайомляться з візуальними матеріалами – плакатами про доступні ресурси підтримки (служби допомоги, гарячі лінії, соціальні служби), що сприяє формуванню інформованості про механізми отримання допомоги.

Другий етап – гра «План захисту» має практичну спрямованість і дозволяє учасникам розробити персоналізовані дії у разі загрози або факту насильства. Учасники працюють у малих групах, створюючи покрокові алгоритми поведінки в небезпечних ситуаціях із використанням листків для записів і маркерів. Така діяльність сприяє формуванню почуття контролю над ситуацією, розвитку стратегічного мислення та підвищенню рівня психологічної готовності до дій у кризових умовах.

На завершальному етапі проводиться рефлексивне обговорення «Як я можу бути активним помічником?», у процесі якого учасники узагальнюють отриманий досвід, осмислюють власні емоції та думки, формують індивідуальні висновки щодо своєї ролі у створенні безпечного середовища. Ведучий підтримує відкритий діалог, сприяючи формуванню емпатійного ставлення до інших, відповідальності та громадянської активності.

Отже, формувальний етап педагогічного експерименту було спрямовано на апробацію профілактичної програми для молоді, яка передбачає комплекс занять, що реалізуються через інтерактивні, тренінгові та ігрові форми роботи. Зміст програми орієнтований на формування в учасників усвідомлення особистих кордонів, розвиток навичок безпечної поведінки, здатності розпізнавати прояви домашнього насильства та діяти в ситуаціях ризику. Проведення запропонованих занять дало змогу забезпечити позитивну динаміку в готовності учасників до самозахисту, розвитку емоційної чутливості та формування відповідального ставлення до себе й оточення, що підтверджує

ефективність програми як складової превентивної роботи у сфері попередження домашнього насильства.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів експериментальної роботи

З метою оцінки ефективності проведеної програми соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді під назвою «Твій крок» спрямованої на підвищення обізнаності молоді щодо проблеми домашнього насильства, було проведено повторне анкетування серед тієї ж групи учасників що брала участь у первинній діагностиці. Порівняльний аналіз результатів "до" та "після" експерименту дозволив оцінити динаміку рівня обізнаності молоді щодо домашнього насильства за визначеними критеріями: мотиваційним, когнітивним та діяльнісним. Порівняльний аналіз відповідей до та після тренінгу дозволив виявити значущі позитивні зміни у рівні знань та ставленні молоді до цієї важливої соціальної проблеми.

Порівняння оновлених результатів дослідження із попередніми даними засвідчує позитивну динаміку зростання рівня обізнаності молоді щодо проблеми домашнього насильства. За *мотиваційним критерієм*, який охоплює емоційне ставлення до проблеми, готовність підтримувати постраждалих та прагнення до позитивних змін у суспільстві, частка респондентів з високим рівнем зросла з 57,14 % (12 осіб) до 61,90 % (13 осіб), а кількість осіб із середнім рівнем відповідно становить 38,10 % (8 осіб). Респонденти з низьким рівнем мотивації не виявлені, що є свідченням ефективності впливу просвітницької роботи (рис. 3.4.).

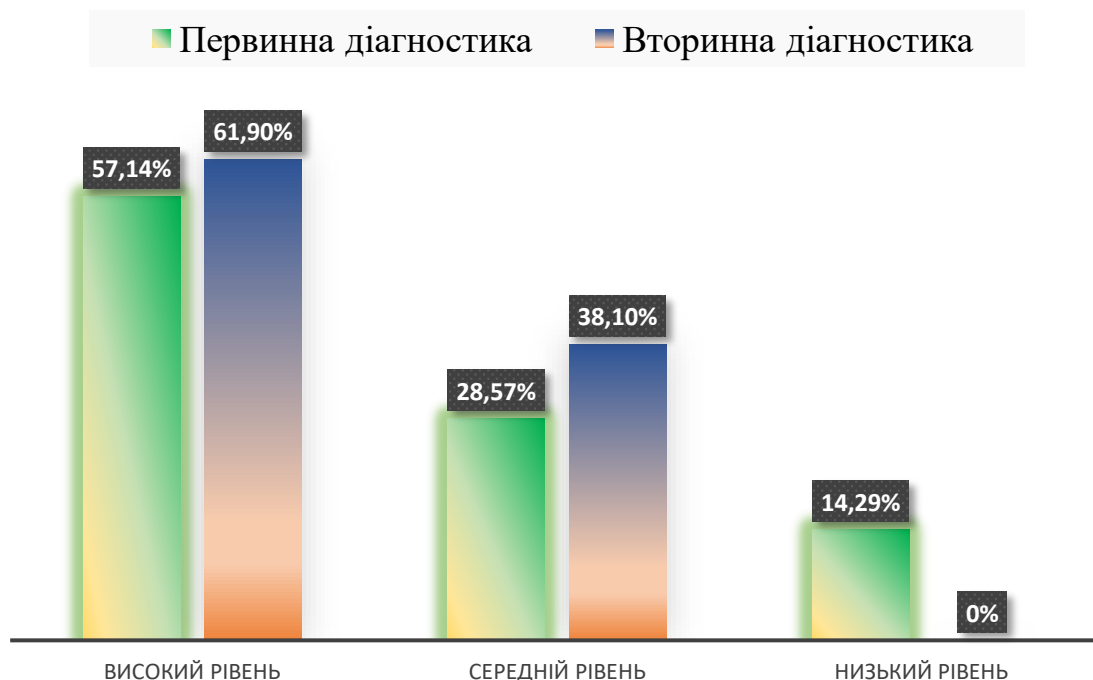

Рис. 3.4. Результати рівня обізнаності щодо домашнього насильства за мотиваційним критерієм після впровадження профілактичної програми

Суттєві зрушення простежуються й за когнітивним критерієм, що відображає рівень знань про форми, причини та наслідки домашнього насильства. Якщо раніше високий рівень обізнаності продемонстрували 52,3 % (11 осіб), середній – 33,33 % (7 осіб), а низький – 14,29 % (3 особи), то за після вторинної діагностики частка респондентів із середнім рівнем зросла до 47,62 % (10 осіб), а з високим – склала 52,30 % (11 осіб), при цьому низький рівень більше не зафіксовано. Така динаміка свідчить про позитивні зміни у загальній поінформованості молоді, адже всі респонденти тепер демонструють принаймні базовий рівень знань, а переважна більшість – доволі глибоке розуміння ознак, форм і наслідків домашнього насильства (рис. 3.5).

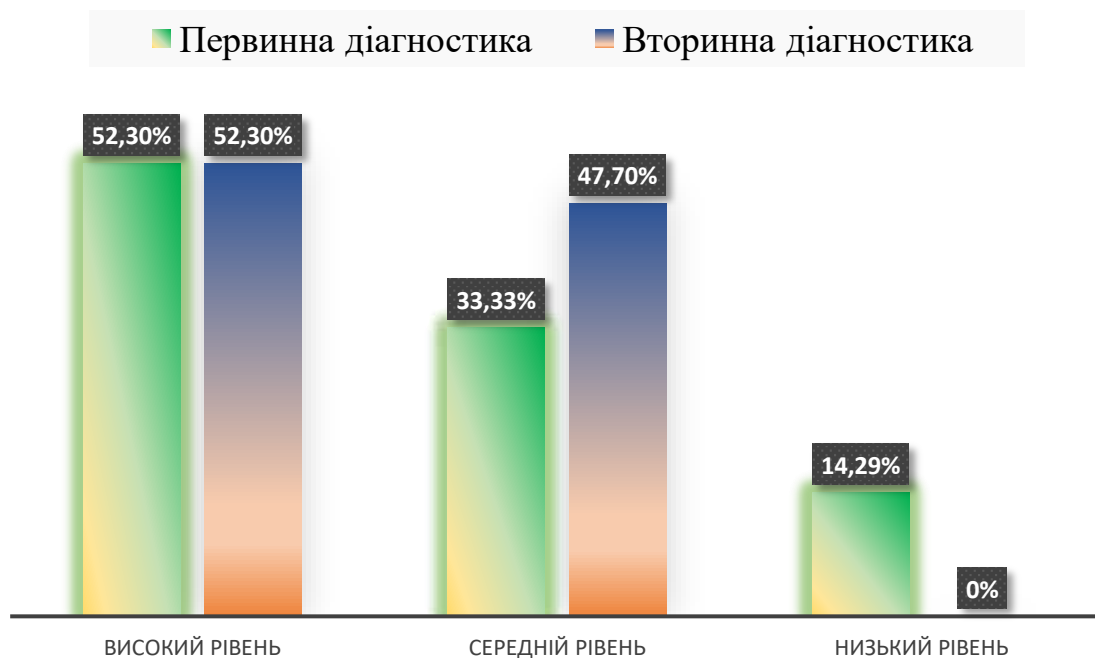

Рис. 3.5. Результати рівня обізнаності щодо домашнього насильства за когнітивним критерієм після впровадження профілактичної програми

За діяльнісним критерієм також спостерігається позитивна тенденція у розвитку практичної готовності до реагування на випадки домашнього насильства серед молоді. Раніше 28,57 % (6 осіб) мали високий рівень, 42,86 % (9 осіб) – середній, а 28,57 % (6 осіб) – низький. Нині високий рівень становить 38,10 % (8 осіб), середній значно зріс – до 57,14 % (12 осіб), а низький зменшився до 4,76 % (1 особа). Тобто, є покращення практичних навичок реагування серед молоді, проте ще залишається потреба у додатковій роботі для повного формування необхідних компетенцій (рис. 3.6.).

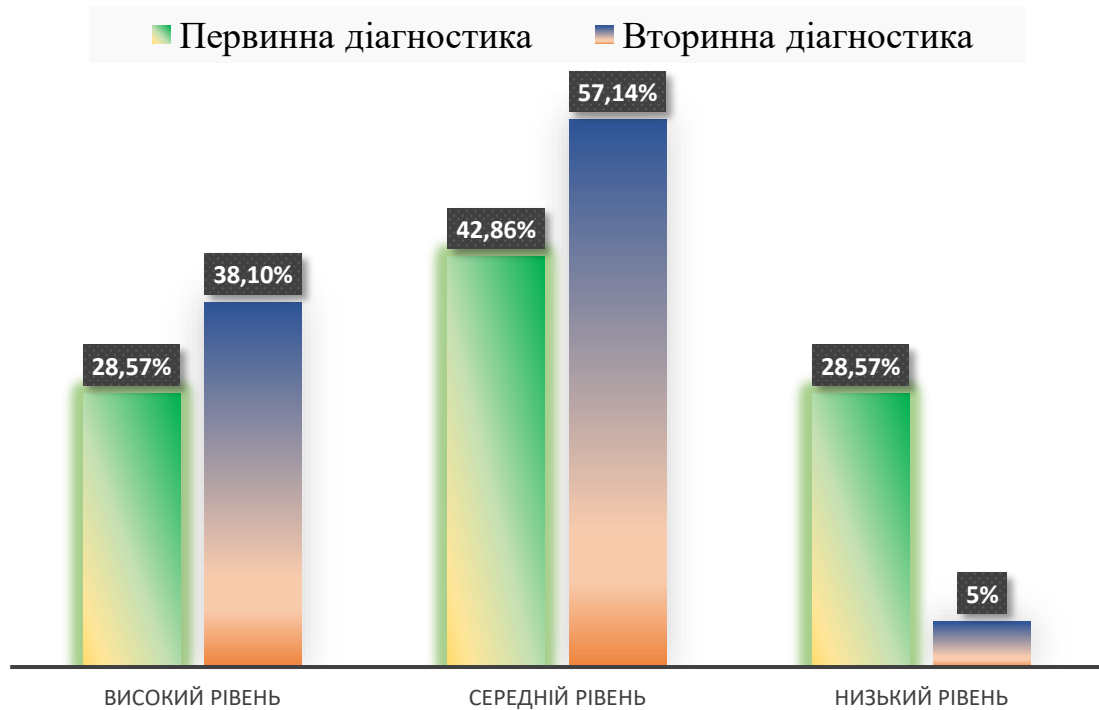

Рис. 3.6. Результати рівня обізнаності щодо домашнього насильства за діяльнісним критерієм після впровадження профілактичної програми

Отож, як свідчать середні показники за трьома критеріями, рівень обізнаності підлітків щодо домашнього насильства суттєво покращився порівняно з попередніми даними. Якщо раніше 46,03 % усіх вимірювань припадали на високий рівень, 34,92 % - на середній, а 19,05 % - на низький, то нині спостерігається зростання середнього рівня до 50,83 %, при цьому частка високого рівня залишається стабільною і навіть дещо зросла (близько 3 %). Водночас частка осіб із низьким рівнем значно зменшилась до мінімуму, що свідчить про підвищення загальної поінформованості молоді щодо форм і наслідків домашнього насильства. Молодь демонструє достатнє емоційне ставлення до проблеми, однак все ще залишається потреба у розвитку практичних навичок реагування, що вимагає подальшої профілактичної роботи.

Висновки до третього розділу

У даному розділі дослідження було представлено докладний опис експериментальної роботи, спрямованої на оцінку ефективності програми соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді під назвою «Твій крок». Розділ відкривається аргументацією вибору програми, її мети, завдань, принципів та змістового наповнення, які ґрунтувалися на теоретичному аналізі проблеми та первинній діагностиці рівня обізнаності підлітків щодо домашнього насильства.

Формувальний етап педагогічного експерименту передбачав апробацію зазначеної програми, що реалізовувалася через комплекс занять в інтерактивному, тренінговому та ігровому форматах. Зміст програми був спрямований на розвиток емоційної чутливості, усвідомлення особистих кордонів, формування навичок безпечної поведінки, вміння розпізнавати ознаки домашнього насильства та приймати відповідальні рішення в ситуаціях ризику.

Результати повторної діагностики засвідчили позитивну динаміку: відбулося зменшення частки підлітків із низьким рівнем обізнаності, водночас зросли показники середнього та високого рівнів. Якщо до початку реалізації програми високий рівень становив 46,03 %, середній – 34,92 %, а низький – 19,05 %, то після її впровадження спостерігалось зростання середнього рівня до 50,83 %, стабілізація високого рівня, а також помітне зниження низького рівня до мінімального значення.

Зазначені результати підтверджують ефективність програми «Твій крок» як дієвого інструменту соціально профілактики домашнього насильства серед молоді. Водночас отримані дані вказують на актуальність подальшої превентивної роботи, зокрема у напрямі розвитку практичних навичок реагування на ситуації загрози та підтримки емоційної стійкості учасників.

ВИСНОВКИ

Проблема соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді набуває особливої актуальності в умовах зростання рівня соціальної напруги та недостатньої поінформованості молоді щодо форм насильства, його наслідків та шляхів захисту. Ефективна профілактична робота, що поєднує інтерактивні форми навчання, тренінги та практичні заняття, сприяє формуванню у молоді відповідального ставлення до себе та інших, розвитку емоційної чутливості й здатності діяти в ситуаціях ризику. У бакалаврській кваліфікаційній роботі було виконано завдання, поставлені відповідно до мети дослідження:

1. З'ясовано сутність поняття «домашнє насильство серед молоді» у контексті соціальної роботи. Домашнє насильство серед молоді є складним, багатогранним і соціально значущим явищем, яке включає різноманітні форми агресії, зловживань і маніпуляцій у межах сімейних або близьких міжособистісних стосунків молодих людей. У соціально-педагогічній літературі це явище трактують як сукупність активних дій або пасивної бездіяльності, спрямованих на нанесення фізичної шкоди, психологічного тиску, сексуального примусу чи економічного контролю, які мають на меті принизити, залякати, підкорити або домінувати одного члена сім'ї над іншим. Таке насильство порушує основні права і свободи особистості, завдаючи шкоди її фізичному та емоційному здоров'ю, а також підриває стабільність і гармонію у молодіжних сімейних відносинах.

2. Охарактеризовано види та прояви домашнього насильства серед молоді. Основними видами домашнього насильства серед молоді є фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство. Фізичне насильство проявляється у нанесенні тілесних ушкоджень або загрозі їх нанесення. Психологічне насильство включає образи, приниження, залякування, контроль та інші форми емоційного тиску. Сексуальне насильство полягає у примусі до сексуальних дій або зловживанні довірою у сексуальній сфері. Економічне насильство виявляється через обмеження доступу до фінансових ресурсів,

примус до матеріальної залежності або контроль над витратами. Кожен із цих видів насильства має свої специфічні прояви і наслідки, які вимагають комплексного підходу в профілактиці та допомозі постраждалим.

3. Здійснено діагностику рівнів обізнаності молоді про домашнє насильство. Проведене емпіричне дослідження показало, що значна частина молоді має низький рівень обізнаності з проблематики домашнього насильства: 19,05 % усіх вимірювань припадає саме на низький рівень, тоді як середній та високий рівні становлять 34,92 % і 46,03 % відповідно. Незважаючи на певне розуміння форм і наслідків насильства, молодь має недостатньо розвинені практичні навички протидії домашньому насильству.

4. Обґрунтовано та апробовано програму соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді. Аналіз та інтерпретація результатів експериментальної роботи показали значну позитивну динаміку рівня обізнаності молоді за всіма трьома критеріями. Після впровадження програми «Твій крок» результати повторної діагностики засвідчили помітне зниження частки підлітків із низьким рівнем обізнаності, з одночасним зростанням показників середнього та високого рівнів. Якщо до початку реалізації програми високий рівень становив 46,03 %, середній – 34,92 %, а низький – 19,05 %, то після її впровадження середній рівень зріс до 50,83 %, високий показник залишився стабільним із тенденцією до зростання, а низький рівень зменшився до мінімального значення.

Зазначені результати підтверджують ефективність програми «Твій крок» як дієвого інструменту соціальної профілактики домашнього насильства серед молоді. Водночас отримані дані підкреслюють важливість продовження превентивної роботи, зокрема в напрямі формування практичних навичок безпечної поведінки, реагування на ситуації загрози та підтримки емоційної стійкості учасників..

Таким чином, проведене дослідження підтвердило актуальність проблеми домашнього насильства серед молоді та обґрунтувало необхідність активізації

профілактичної роботи. Розроблена та експериментально перевірена програма соціальної профілактики «Твій крок» довела свою ефективність у підвищенні рівня обізнаності та формуванні готовності молоді до протидії домашньому насильству. Отримані результати можуть бути використані для впровадження подібних профілактичних програм в освітніх закладах та молодіжних центрах з метою створення безпечного та сприятливого середовища для розвитку молоді. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення довготривалого впливу програми та розробку індивідуалізованих підходів до профілактики домашнього насильства серед різних груп молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусяк І. П. Економічне насильство як латентна форма домашнього насильства: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. № 80. С. 13–17. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/296648> (дата звернення: 16.11.2024).
2. Баран А. В. Домашнє насильство: історичні аспекти. *Європейські перспективи*. 2021. № 4. С. 138–141. URL: <https://doi.org/10.32782/ep.2021.4.21> (дата звернення: 10.01.2025).
3. Бондаренко О. С. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 20(33). С. 102–107 (дата звернення: 12.12.2024).
4. Ботнарєнко І. А. Економічне насильство в сім'ї. *Наше право*. 2021. № 2. С. 117–124. URL: <https://doi.org/10.32782/np.2021.2.19> (дата звернення: 14.01.2025).
5. Варченко О. Економічне насильство в молодих парах: особливості та механізми впливу. *Соціально-економічні дослідження*. 2023. С. 145–160 (дата звернення: 18.03.2025).
6. Веретенко Т., Климчук Я. Технології соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства. *Humanities science current issues*. 2020. Т. 1, № 33. С. 286–291. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/33.215746> (дата звернення: 10.02.2025).
7. Гончаренко Є. Соціальна робота з постраждалими від домашнього насильства: кваліфікаційна робота магістра: 231 Соціальна робота. Хмельницький, 2023. 83 с (дата звернення: 18.03.2025).
8. Державний стандарт соціальної послуги: Наказ М-ва соц. політики України від 03.06.2024 № 269-Н: станом на 29 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1160-24#Text> (дата звернення: 17.02.2025).
9. Дідух І., Комар І., Петришин Р. Соціальна підтримка студентської молоді в Україні в умовах війни. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 11(17).

URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11\(17\)-680-690](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-680-690) (дата звернення: 17.02.2025).

10. Домашнє насильство як основна форма порушення прав людини. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/93eb27b7-161f-435c-8130-6d7f08418f7b/content> (дата звернення: 01.05.2025).

11. Домашнє насильство як соціальна проблема в сучасній Україні: URL: <file:///c:/users/budeg/onedrive/%d0%a0%d0%b0%d0%b1%d0%be%d1%87%d0%b8%d0%b9%20%d1%81%d1%82%d0%be%d0%bb/17301-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-34142-2-10-20210604.pdf> (дата звернення: 01.05.2025).

12. Кириленко С. В. Розвиток соціальної компетентності підлітків як чинник профілактики девіантної поведінки. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2021. Вип. 20. С. 117–126 (дата звернення: 18.03.2025).

13. Когут І. Психологічне насильство в молодих сім'ях: особливості та наслідки. *Вісник психології і педагогіки*. 2022. С. 78–92 (дата звернення: 18.03.2025).

14. Малиновська Т. М. Домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміну. *Наше право*. 2020. № 3. С. 85–91 (дата звернення: 01.03.2025).

15. Марисюк К. Б., Канцір В. С., Канцір І. А. Насильство як деструктивний вектор розвитку суспільства. Сексуальне насильство. *Наше право*. 2020. № 1. С. 70–76. URL: <https://doi.org/10.32782/np.2020.1.11> (дата звернення: 01.05.2025).

16. Міщенко О. О. Соціально-психологічні чинники формування просоціальної поведінки підлітків. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Психологія. 2020. Вип. 62. С. 147–159 (дата звернення: 01.03.2025).

17. Оніщик Ю., Коваль О. Економічне насильство як форма домашнього насильства. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 3(31). URL:

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3\(31\)-142-151](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3(31)-142-151) (дата звернення: 10.01.2024).

18. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/> (дата звернення: 25.04.2025).

19. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 22.05.2024 № 3733-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text> (дата звернення: 25.04.2025).

20. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII: станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 28.12.2024).

21. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики: Наказ М-ва соц. політики України від 10.09.2015 № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

22. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : Постанова Верхов. Ради України від 22.11.2023 № 3487-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3487-20#Text> (дата звернення: .09.03.2025).

23. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 № 2558-III: станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 16.02.2025).

24. Спіріна А., Цвігун В. Н. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які опинились в складних життєвих обставинах: навчально-методичний посібник. Київ: КУБГ, 2023. 279 с. URL:

https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45840/1/T_Spirina_%D0%90_Tsvihun_%D0%92%D0%9D_2_fpsrso.pdf (дата звернення: 16.02.2025).

25. Стрельник О. Сексуальне насильство в контексті домашнього насильства: особливості та наслідки для молоді. *Соціально-психологічні аспекти девіантної поведінки молоді*. 2021. С. 112–128 (дата звернення: 18.01.2025).

26. Сутність та зміст соціального феномену «Насильство в сім'ї». URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1910/1/%d0%a1%d0%a3%d0%a2%d0%9d%d0%86%d0%a1%d0%a2%d0%ac%20%d0%a2%d0%90%20%d0%97%d0%9c%d0%86%d0%a1%d0%a2%20%d0%a1%d0%9e%d0%a6%d0%86%d0%90%d0%9b%d0%ac%d0%9d%d0%9e%d0%93%d0%9e%20%d0%a4%d0%95%d0%9d%d0%9e%d0%9c%d0%95%d0%9d%d0%a3%20%c2%ab%d0%9d%d0%90%d0%a1%d0%98%d0%9b%d0%ac%d0%a1%d0%a2%d0%92%d0%9e%20%d0%92%20%d0%a1%d0%86%d0%9c%27%d0%87%c2%bb.pdf> (дата звернення: 21.03.2025).

27. Тюльпа Т. М. Соціальна профілактика негативних явищ: віктимологічний контекст. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка*. 2024. № 3. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-3-01-03> (дата звернення: 22.03.2025).

28. Фізичне насильство як одна із форм вчинення насильства в сім'ї. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/78502> (дата звернення: 18.01.2025).

29. Харитоновна О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: науково-практичний посібник. Харків : ТОВ «Видавництво «Права людини»», 2018. 344 с (дата звернення: 19.03.2025).

30. Чернета С. Соціальна підтримка жінок, які постраждали від домашнього насильства. *Humanitas*. 2023. № 4. С. 92–97. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.13> (дата звернення: 10.02.2025).

31. Botnarenko I., Hrynkiv O. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Law Review of Kyiv University of Law*. 2023. № 2. С. 104–

109. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.21> (дата звернення: 16.02.2025).

32. Facing domestic violence: what can be done? URL: <https://ukraine.unfpa.org/en/GBV2> (дата звернення: 03.03.2025).

33. Nesterchuk, V. (2020). Domestic violence against women as a phenomenon of social work. *Social Work and Education*, 7(3), 254–262. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.3.1> (дата звернення: 01.04.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Виявлення рівня обізнаності щодо домашнього насильства»

Шановний респонденте, ми проводимо дослідження для виявлення рівня обізнаності серед молоді щодо проблеми домашнього насильства. Ваші відповіді допоможуть нам краще зрозуміти, як підлітки сприймають цю важливу соціальну проблему. Просимо вас чесно та уважно відповісти на питання анкети. Ваші відповіді є анонімними і будуть використані лише в межах цього дослідження для підвищення обізнаності серед молоді.

Дякуємо за ваш час і участь у дослідженні! Ваша думка важлива для нас.

Інструкція: для кожного питання оберіть один варіант відповіді, який найбільше відповідає вашій думці.

1. Чи вважаєш ти проблему домашнього насильства важливою для молоді?

- а) Так, це дуже важливо для нас, молоді
- б) Можливо, але не дуже актуально для мене
- в) Ні, це не стосується мене

2. Чи хочеш ти, щоб проблема домашнього насильства була вирішена в нашому суспільстві?

- а) Так, це повинно бути пріоритетним завданням
- б) Можливо, але не думаю, що я можу вплинути на ситуацію
- в) Ні, я не бачу необхідності в цьому

3. Чи викликає у тебе співпереживання ситуація жертв домашнього насильства?

- а) Так, я співчуваю жертвам насильства
- б) Мені шкода людей, але це мене не зачіпає особисто
- в) Ні, це не викликає у мене емоцій

4. Як ти ставишся до тих, хто пережив домашнє насильство?

- а) Я відчуваю підтримку і співчуття до таких людей
- б) Мені шкода, але я не знаю, як їх підтримати

в) Я не розумію, чому вони потрапили в таку ситуацію

5. Чи знаєш ти, що домашнє насильство може бути не тільки фізичним, а й психологічним, економічним та сексуальним?

а) Так, я знаю про всі ці форми насильства

б) Я чув(ла) про деякі з них, але не знаю деталей

в) Ні, я думав(ла), що насильство – це тільки фізичне

6. Чи можеш ти розпізнати ознаки психологічного або економічного насильства?

а) Так, я знаю, як виглядають ці форми насильства

б) Я чув(ла) про них, але не впевнений(а), як розпізнати

в) Ні, я не знаю, що це таке

7. Чи знаєш ти, що існують закони в Україні, які захищають жертв домашнього насильства?

а) Так, я знаю про ці закони

б) Я чув(ла) про закон, але не знаю деталей

в) Ні, я не чув(ла) про такі закони

8. Чи знаєш ти, куди можна звернутися за допомогою, якщо ти або хтось інший стане жертвою домашнього насильства?

а) Так, я знаю, куди можна звернутися (гарячі лінії, організації тощо)

б) Я чув(ла), але не знаю точно, куди

в) Ні, я не знаю, куди звертатися

9. Чи брали ти участь у заходах або тренінгах з теми домашнього насильства?

а) Так, я брав(ла) участь у таких заходах або тренінгах

б) Один раз або дуже давно

в) Ні, я ніколи не брав(ла) участі

10. Чи було б для тебе важливо отримати більше інформації або знань з цієї теми?

а) Так, я хочу більше дізнатися про це

б) Можливо, якщо буде можливість

в) Ні, мені це не цікаво

11. Чи мав ти досвід допомоги постраждалим від домашнього насильства?

а) Так, я допомагав(ла) або підтримував(ла) людей, постраждалих від насильства

б) Я намагався(лася) допомогти, але не мав(ла) конкретного досвіду

в) Ні, я ніколи не допомагав(ла)

12. Якщо ти станеш свідком домашнього насильства, чи звернешся ти до відповідних служб?

а) Так, я обов'язково звернуся до правоохоронних органів або соціальних служб

б) Я подумаю, чи варто звертатися, залежно від ситуації

в) Ні, я б не звернувся(лась)